

WSTĘP DO PRAWOZNAWSTWA

KLAUDIA GACZOŁ

Katedra Teorii i Filozofii Prawa

ZAJĘCIA ORGANIZACYJNE

1

Charakterystyka prawa i
prawoznawstwa

2

Norma postępowania jako wyrażenie
języka
Obowiązywanie prawa

3

System prawa

4

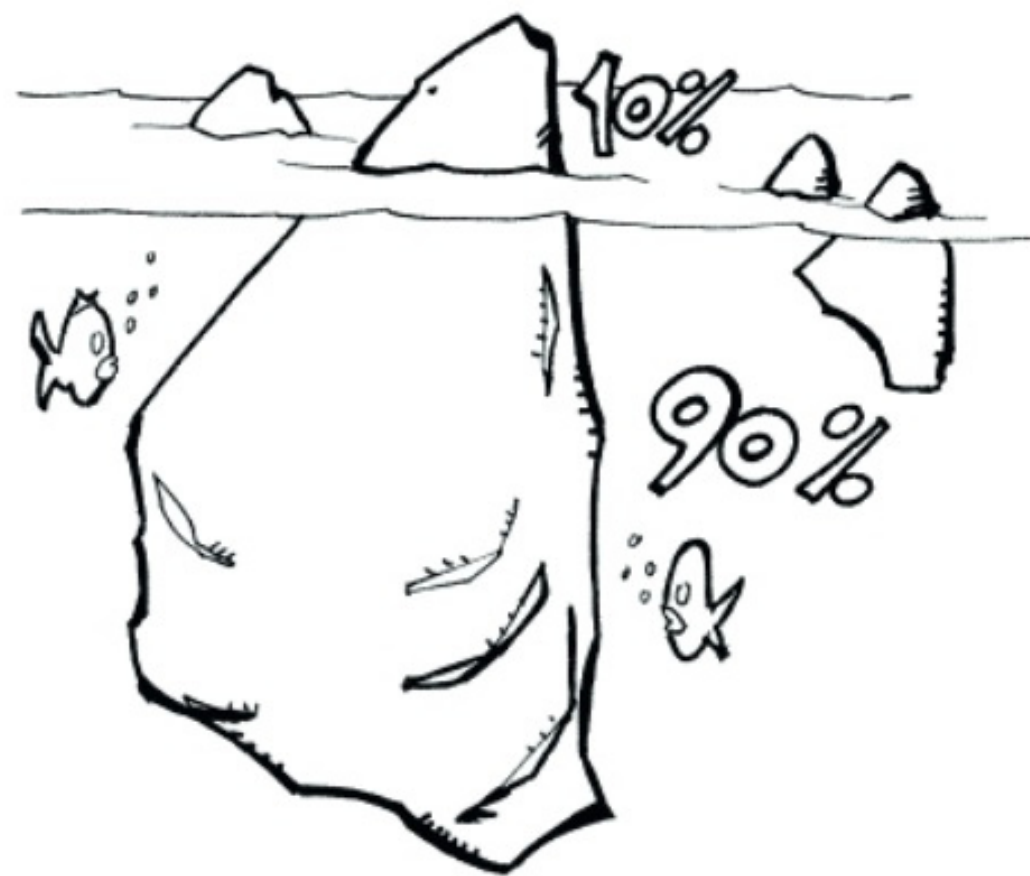
Wykładnia prawa

5

Wnioskowania prawnicze

6

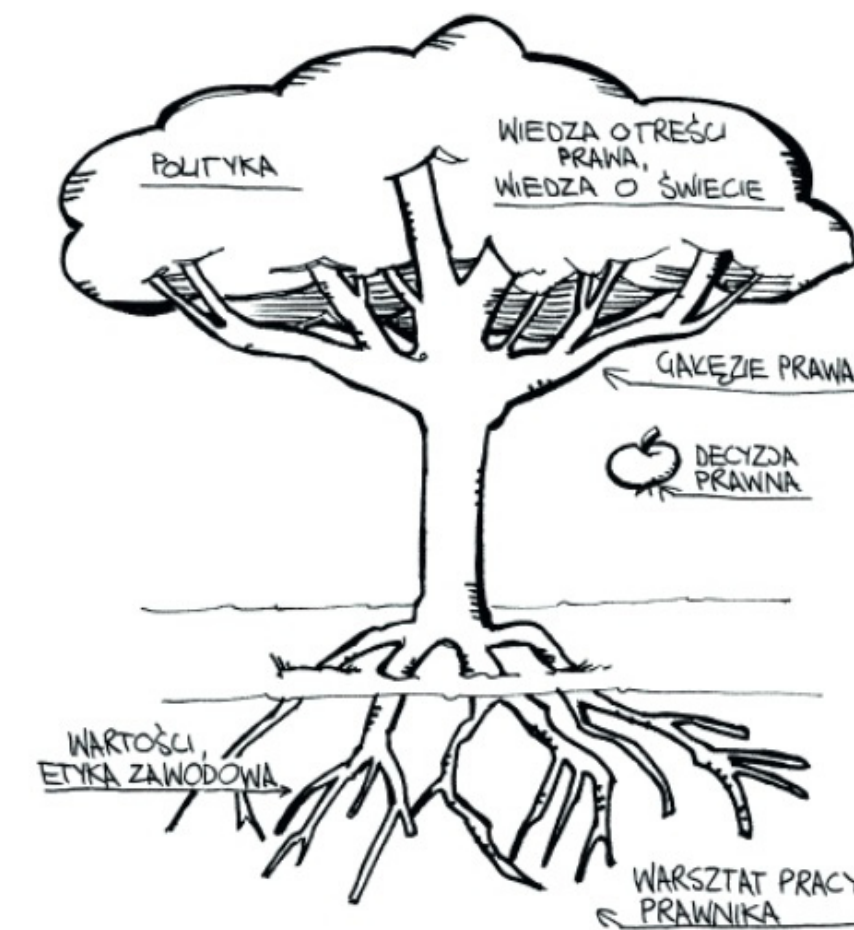
KOLOKWIUM
Podsumowanie zajęć

Rys. 1 Uwarunkowania działań i decyzji prawników oraz wiedza prawnicza z punktu widzenia zewnętrznego obserwatora

Rys. 2 Uwarunkowania działań i decyzji prawników – imperatywy wewnętrzne

Rys. 3 Struktura wiedzy prawnika

UWARUNKOWANIA
DZIAŁAŃ I DECYZJI
PRAWNIKA ORAZ
WIEDZA
PRAWNICZA Z
PUNKTU WIDZENIA
ZEWNETRZNEGO
OBSERWATORA

UWARUNKOWANIA
DZIAŁAŃ I DECYZJI
PRAWNIKA –
IMPERATYWY
WEWNĘTRZNE

STRUKTURA
WIEDZY
PRAWNIKA

An aerial photograph of a city, likely Warsaw, showing a dense urban landscape with various building styles, including historic structures with ornate facades and modern buildings. The entire image is overlaid with a semi-transparent teal color.

charakterystyka prawa i prawoznawstwa

KLAUDIA GACZOŁ

Katedra Teorii i Filozofii Prawa

SPORY O PRAWO: PODSTAWOWE KONCEPCJE PRAWA

Spór naturalistów z antynaturalistami toczy się na dwóch płaszczyznach, w zależności od tego czy odnosimy się do kwestii samych metod określanych mianem naukowych, czy też chodzi o przedmiot mogący zostać zbadany w naukowy sposób. W związku z powyższym, wskazuje się na naturalizm / antynaturalizm metodologiczny oraz przedmiotowy.

NATURALIZM

jedność świata i kultury, integracja metodologii wszystkich nauk – w znaczeniu:

- **metodologicznym** – pogląd oczekujący stosowanie w naukach prawnych metod, które uznawane są za metody nauk przyrodniczych
- **przedmiotowym** – odnosi się natomiast do głębszej refleksji filozoficznej na gruncie ontologii świata społecznego.

ANTYNATURALIZM

przedmiot kultury nie może istnieć niezależnie od świadomości ludzkiej – to ujęcie jest owocem wątpliwości co do ujęcia naturalistycznego, czy rzeczywiście metody empiryczne są wystarczające.

NATURALIZM

Najodpowiedniejszą metodą, która ma mieć zastosowanie w całej nauce jest **metoda empiryczna wypracowana na gruncie przyrodoznawstwa** – to właśnie ona jest podstawą dużej skuteczności nauk przyrodniczych.

Według naturalistów nauki humanistyczne nie potrafią osiągnąć pożądaných rezultatów, a to z uwagi na niedojrzałość metodologiczną właśnie. Celem ostatecznym ujęcia naturalistycznego jest doprowadzenie do jedności wszystkich nauk.

Nauka prawa w oparciu o paradygmat naturalistyczny ma być nauką empiryczną. Jej zadaniem jest zatem wyjaśnienie, przewidywanie oraz skuteczne sterowanie procesami społecznymi.

Z ontologicznego punktu widzenia **prawo w ujęciu naturalistycznym jest pewnym obiektem istniejącym** – faktem zawsze zaliczanym do obiektywnych i empirycznie poznawalnych za pomocą obserwacji zjawisk. **Fakty prawne mają zatem identyczne właściwości, jak te badane w naukach przyrodniczych.**

ANTY NATURALIZM

Według antynaturalistów, **obserwacja dostarcza tylko częściowych wiedzy o kulturze i nie może być metodą do dochodzenia do tzw. sfery znaczeń kulturowych.**

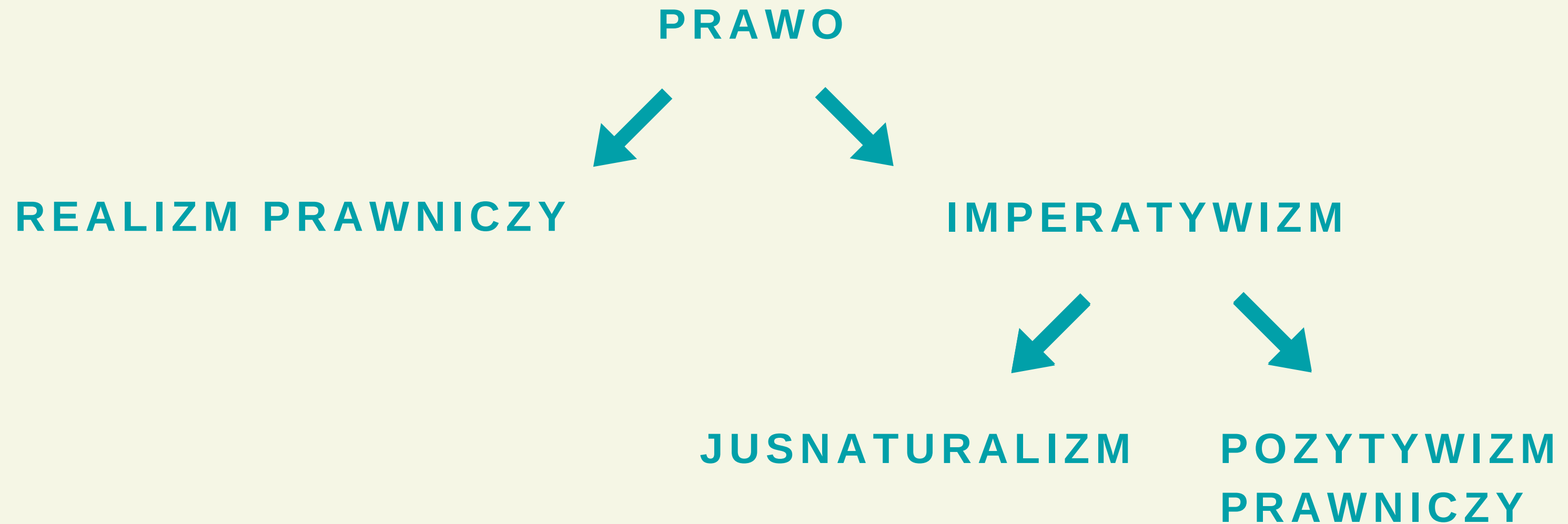
Inaczej mówiąc – obserwacja nie daje ona bezpośredniej wiedzy o tym „co społeczne”. **Każdy przedmiot kultury** (od prostej wypowiedzi aż po dzieło sztuki) składa się z dwóch elementów:

- (1) **substratu materialnego** – dostępny poprzez zmysły i naturalnie może być przedmiotem obserwacji
- (2) **strony znaczeniowej** – nie istnieje materialnie, ma charakter logiczny, racjonalny, nie może być obserwowany w znaczeniu używanym w przyrodoznawstwie oraz stanowi przy tym część składową nierozdzielnej całości, jaką jest ludzkie działanie.

Rzeczywistość kultury (czyli również prawa) ma zatem – w odróżnieniu od świata przyrody – **charakter dualistyczny**, a co za tym idzie **wymaga odpowiedniej, innej metody badawczej**. Metodą tą jest **rozumienie** polegające na odpowiednim **łączeniu elementów materialnych przedmiotów kultury z właściwymi im znaczeniami**.

Podstawową **tezą** antynaturalizmu jest to, że **przedmiot kultury nie może istnieć niezależnie od świadomości ludzkiej**.

SPORY O PRAWO: PODSTAWOWE KONCEPCJE PRAWA

SPORY O PRAWO: REALIZM PRAWNICZY

- zakłada, że **prawo należy do zjawisk ze sfery bytu**
- realizm traktuje prawo jako **element realnego świata**, wobec czego prawo **może być badane jak każdy inny fakt społeczny** (prawo istnieje realnie i jest postrzegane przez doświadczenie)
- właściwą metodą badania, jest **metoda, jaką posługują się nauki przyrodnicze** (metoda empiryczna)
- prawo dla realistów jest po prostu **zespołem faktów**
- **prawem JEST to, co można zaobserwować jako normę**
- do definiowania prawa powinno się używać określeń takich jak „**prawo JEST**”, a nie „prawo obowiązuje”
- *law in action*
- opozycja do imperatywizmu

W ramach realizmu prawniczego rozwinęły się 3 nurty:

1) **funkcjonalistyczno-decyzjonistyczny**

- prawo to jest to, co robią sędziowie faktycznie, czyli *law in action* (zachowania sędziów polegające na wydawaniu wyroków)

2) **socjologizm**

- prawo jest zespołem norm społecznych, relacji i interakcji społecznych
- **desuetudo** – prawna możliwość powołania się przed sądem na powszechne niestosowanie normy w celu uniknięcia odpowiedzialności

3) **psychologizm**

- prawo to szczególnego rodzaju przeżycie psychiczne
- prawem jest to, co rodzi się w głowie człowieka

SPORY O PRAWO: IMPERATYWIZM

- zakłada, że **prawo należy do zjawisk ze sfery powinności**
- **traktuje prawo jako zespół normatywów**, czyli wskazówek - reguł postępowania (powinności określonego zachowania się)
- prawo wskazuje, „mówi”, jak należy żyć i działać
- stąd **prawo nie istnieje empirycznie, nie można go zmierzyć ani zważyć** - nie sposób przecież dostrzec nakazu, czy zakazu
- **prawo wymaga zatem innych (pozaempirycznych) form postrzegania**
- do definiowania prawa powinno się używać określeń takich jak „**prawo OBOWIĄZUJE**”, a nie „prawo jest”
- law in books
- opozycja do realizmu prawniczego

JUSNATURALIZM

**POZYTYWIZM
PRAWNICZY**

SPORY O PRAWO: IMPERATYWIZM

JUSNATURALIZM

- opiera się na twierdzeniu, że **prawo** (wskazówki jak powinno się żyć) **można wyprowadzić z natury człowieka, społeczeństwa, czy świata** - oznacza to, że prawo to zespół norm, których źródłem jest:
 - * Bóg
 - * transcendentálny rozum (wykraczający poza wszelkie granice)
 - * natura człowieka
- skoro prawo to zakazy, nakazy, czy uprawnienia (dozwolenia) wynikające z natury, to **prawo związane jest z moralnością** (pojmowanie dobra i zła)
- **poznawanie prawa to odczytywanie, deklarowanie tego, co jest, z natury, pożądane i dobre** oraz wyciąganie z tych stwierdzeń dalszych wniosków
- **jusnaturaliści nie negują funkcjonowania prawa pozytywnego** (ustaw, rozporządzeń czy innych aktów prawnych), ale **uznają**, że takie prawo jest **właściwym** prawem tylko wtedy, **gdy jest zgodne z imperatywami płynącymi prosto z natury**
- dwoistość poglądów (prawo naturalne i prawo pozytywne)
- funkcje walidacyjne prawa
- ***Lex iniusta non est lex*** – ustawa niesłuszna, niesprawiedliwa nie jest ustawą
 - * przykład praktycznego zastosowania koncepcji jusnaturalistycznych - proces norymberski

SPORY O PRAWO: IMPERATYWIZM

POZYTYWIZM PRAWNICZY

- **prawo jest efektem skonwencjonalizowanej działalności ludzkiej**, a nie rezultatem odkryć poczynionych w związku z obserwacją funkcjonowania natury, ludzkiej duszy czy społeczeństwa.
- prawo **tworzone jest w wyniku władczej i zasadniczo nieograniczonej działalności prawodawcy**
- jako nurt imperatywistyczny, opiera się na założeniu iż **prawo jest wyłącznie zbiorem norm, reguł**
- zakłada iż **teksty prawne posiadające obiektywne** (możliwe do naukowego ustalenia) **znaczenie i ograniczają rolę prawnika do bezrefleksyjnego stosowania prawa**, które to prawo istnieje od prawnika niezależnie
- zakłada **brak koniecznych związków** (zarówno walidacyjnych jak i ontologicznych) **między prawem a pozaprawnymi systemami normatywnymi** (np. moralnością)
- **prawo jest wyrażone w tekście** (badania nad znaczeniem pojęć prawnych - **zobiektywizowana analiza**)
- **prawo jest systemem** (zamknięty i spójny system logiczny, gdzie decyzje wyprowadzić można z obowiązujących norm, kierując się logicznymi regułami inferencji)

POZYTYWIZM PIERWOTNY

(J. AUSTIN)

Prawo to rozkaz suwerennej władzy państwowej,
skierowany do obywatela
pod **groźbą** zastosowania **przymusu**

POZYTYWIZM WYRAFINOWANY

(H. L. A. HART)

Prawo to zbiór norm ogólnych (generalnych i abstrakcyjnych),
pochodzących od organów państwa,
na których **straży** stoi **przymus państwowy**

CHARAKTERYSTYKA I METODOLOGIA PRAWOZNAWSTWA

O **prawoznawstwie** możemy mówić w znaczeniu wąskim i szerokim:

1) w znaczeniu **wąskim** prawoznawstwo to **nauki prawne**

- nauki prawne ujęte globalnie nazywa się niekiedy **jurysprudencją** (przy czym w tradycji kontynentalnej, słowo to oznacza dogmatykę prawa, w tradycji anglosaskiej zaś, ogólną naukę o prawie)
- **w ramach nauk prawnych wyróżnia się:**
 - * nauki historycznoprawne
 - * szczegółowe nauki prawne
 - * ogólną naukę o prawie (filozofię prawa i teorię prawa)
 - * nauki pomocnicze

2) w znaczeniu **szerokim** prawoznawstwo to **wszelkie znawstwo prawa,**

które obejmuje obok prawoznawstwa w znaczeniu wąskim także **praktyczne umiejętności prawnicze,** wiążące się z **argumentacją i negocjowaniem rozstrzygnięć,** a zatem tzw. **metodykę wykonywania zawodu prawniczego.**

CHARAKTERYSTYKA I METODOLOGIA PRAWOZNAWSTWA

NAUKI
HISTORYCZNO-
PRAWNE

SZCZEGÓŁOWE
NAUKI PRAWNE
(DOGMATYKI
PRAWNICZE)

OGÓLNA NAUKA O
PRAWIE (FILOZAFIA
PRAWA I TEORIA
PRAWA)

NAUKI
POMOCNICZE

NAUKI PRAWNE

NAUKI HISTORYCZOPRAWNE

- przedmiotem badań tych nauk są **instytucje prawnopolityczne należące do przeszłości**, tj. prawo obowiązujące kiedyś oraz występujące w dziejach typy i formy państwa,
- a także **poglądy** odnoszące się do **państwa i prawa**
- na szczególną uwagę zasługuje **nauka prawa rzymskiego**, ze względu na rolę, jaką odegrało prawo rzymskie w kształtowaniu się prawa w krajach kręgu kultury zachodniej
- nauki te **nie ograniczają swych zainteresowań tylko do analizy tzw. pomników prawa**, ale badają kulturę prawną danej grupy z punktu widzenia jej **ewolucji i uwarunkowań historycznych**

SZCZEGÓŁOWE NAUKI PRAWNE (DOGMATYKI PRAWNICZE)

- stanowią one **rdzeń nauk prawnych**
- ich przedmiotem jest **analiza prawa obowiązującego w konkretnym państwie**
- określane również mianem **nauk dogmatycznoprawnych** lub **dogmatyki prawa**. System prawa dzieli się na szereg działów prawa nazywanych gałęziami prawa (np. prawo karne, cywilne, administracyjne, prawo procesowe cywilne itp.) i każdej z gałęzi prawa odpowiada określona dogmatyka prawnicza (np. nauka prawa karnego, nauka prawa administracyjnego)
- do szczegółowych nauk prawnych należy rozwiązywanie trzech podstawowych typów zagadnień:
 - 1) **interpretacyjnych**
(interpretowanie przepisów obowiązującego prawa),
 - 2) **systematycznych** (porządkowanie)
 - 3) **walidacyjnych**
(rozstrzyganie kwestii ich obowiązywania)

NAUKI PRAWNE

OGÓLNA NAUKA O PRAWIE (FILOZOFIA PRAWA I TEORIA PRAWA)

- dominuje w niej **badanie zjawisk prawnych niezrelatywizowane do konkretnego państwa i czasu**
- celem badań ogólnoteoretycznych jest **opis i wyjaśnienie podstawowych, uniwersalnych cech prawa i prawidłowości**, jakim prawo podlega, bez odnoszenia tychże rozważań do konkretnego systemu prawa
 - * próbuje odpowiadać na pytania o to,
 - 1) **czym jest prawo** (kwestie ontologiczne),
 - 2) **jak można poznawać prawo** (kwestie epistemologiczne),
 - * próbuje także **definiować podstawowe pojęcia** związane z prawem oraz badać inne nauki prawne

NAUKI POMOCNICZE

- inaczej określane jako **nauki pozasystemowe**
- w znaczeniu ścisłym do tej grupy nauk prawnych zalicza się głównie **dyscypliny wiążące się funkcjonalnie z poszczególnymi dyscyplinami dogmatyki prawniczej** (wszak stosowanie gałęzi prawa jest niemożliwe bez dorobku adekwatnej nauki pomocniczej), przykładowo więc:
 - * stosowanie prawa karnego byłoby niemożliwe bez kryminalistyki, medycyny sądowej, a wiktymologia czy kryminologia racjonalizują ocenę skuteczności omawianej gałęzi prawa
 - * z nauką prawa administracyjnego wiąże się nauka o administracji
- * można także posługiwać się tym terminem szerzej i włączyć do nauk pomocniczych **dyscypliny związane z prawoznawstwem bardziej na poziomie ogólnej refleksji o prawie**, np. informatykę prawniczą, komparatystykę prawniczą czy socjologię prawa.

CHARAKTERYSTYKA I METODOLOGIA PRAWOZNAWSTWA

INTEGRACJA WEWNĘTRZNA I ZEWNĘTRZNA PRAWOZNAWSTWA

„Chcąc rozumieć prawo, chcąc wniknąć w jego ducha, trzeba znać i rozumieć społeczeństwo, którego życiem to prawo ma rządzić, znać warunki, w których żyje ono. Musi więc prawnik uwzględniać zarówno podłoże historyczne, psychologiczne, moralne, ekonomiczne danego środowiska. Musi rozumieć tendencje rozwojowe. Wtedy będzie on tworzył lub stosował prawo świadomie, nie bezdusznie, wyjdzie poza rutynę, nie będzie hamował życia, lecz zaspakajał wysuwane przez nie postulaty”

Wacław Komarnicki

WIELOPŁASZCZYZNOWOŚĆ METODOLOGICZNA

„Rośnie przekonanie, że prawo jest zjawiskiem złożonym i że, w związku z tym, wielości jego płaszczyzn (aspektów, wymiarów) powinna odpowiadać dostatecznie bogata koncepcja prawoznawstwa, wiążąca je z naukami pozaprawnymi i oparta na dostatecznie rozbudowanym fundamencie założeń filozoficzno-metodologicznych”

Jerzy Wróblewski

CHARAKTERYSTYKA I METODOLOGIA PRAWOZNAWSTWA

INTEGRACJA NAUK

Według **Kazimierza Opałka** pojęcie „integracji nauk” możemy rozumieć trojako:

- 1) po pierwsze jako dążenia do **ujednoczenia badań** prowadzonych w obrębie różnych nauk,
- 2) po drugie jako dążenia do **koordynacji badań** i
- 3) po trzecie jako dążenia do **współpracy poszczególnych dyscyplin**.

Procesy współpracy bywają również nazywane w literaturze „**badaniami interdyscyplinarnymi**”

Powyższe trzy rozumienia możemy odnieść w równym stopniu zarówno do integracji zewnętrznej, jak i wewnętrznej nauk prawnych.

INTEGRACJA WEWNĘTRZNA I ZEWNĘTRZNA PRAWOZNAWSTWA

INTEGRACJA WEWNĘTRZNA PRAWOZNAWSTWA

to zachodzące w sferze teoretycznej i metodologicznej **zbliżanie się do siebie dyscyplin prawnych, koordynacja ich badań i inne formy współpracy** między nimi.

Integracja wewnętrzna może mieć charakter **jednopoziomowy** lub **wielopoziomowy** (Opałek):

- w pierwszym przypadku – może to być przeniesienie pojedynczej konstrukcji pojęciowej wypracowanej przez jedną z dyscyplin prawoznawstwa do innej dyscypliny do innej dyscypliny,
- w drugim zaś – wielokierunkowa współpraca przedstawicieli kilku dyscyplin nauk prawnych.

INTEGRACJA ZEWNĘTRZNA PRAWOZNAWSTWA

stanowi **postulat przewyciężenia izolacji nauk prawnych w stosunku do innych dziedzin wiedzy**, powiązany z hasłem walki z formalizmem prawniczym. Głównymi kierunkami integracji miały być socjologia i psychologia, a także nauki o języku i logika.

Dla Kazimierza Opałka i Jerzego Wróblewskiego **postulat wielopłaszczyznowości metodologicznej prawoznawstwa jest równoznaczny z hasłem integracji zewnętrznej nauk prawnych**, rozumianym jako postulat wykorzystywania w odpowiedni sposób przez prawoznawstwo metod, technik i aparatu pojęciowego innych nauk.

PŁASZCZYZNY BADANIA PRAWA

PŁASZCZYZNA BADAWCZA: KAZIMIERZ OPAŁEK I JERZY WRÓBLEWSKI

Możemy mówić o dwojakim rozumieniu zwrotu „płaszczyzna badawcza” - ontologicznym i metodologicznym”

w **ontologicznym** ujęciu powiemy, że:

„Prawo rozpatrujemy na płaszczyźnie P”,

- gdy istnieją zjawiska typu P i prawo może być rozpatrywane jako zjawisko typu P,
- a **typologia** zjawisk opiera się na przyjętej **ontologii**.

w **metodologicznym** ujęciu powiemy natomiast, że:

„Prawo rozpatrujemy na płaszczyźnie P”,

- wtedy, gdy istnieją zjawiska typu P i prawo może być rozpatrywane jako zjawisko typu P,
- a w nauce w czasie T istnieją **metody i techniki badawcze** stosowane do zjawisk typu P
- oraz **aparatus pojęciowy i zespół twierdzeń** dotyczących zjawisk typu P.

PŁASZCZYZNA BADAWCZA: ANDRZEJ KOJDER

Płaszczyzna oznacza **rodzaj podejścia do badania zjawisk prawnych**, uzależniony od tego, jak jest postrzegana sama **istota prawa**. Metody badań tych zjawisk są więc pochodną przyjętej przez danego badacza **ontologicznej koncepcji prawa**

PŁASZCZYZNY BADANIA PRAWA

PŁASZCZYZNA LOGICZNO-JĘZYKOWA

- na płaszczyźnie logiczno-językowej **prawo można ujmować jako normę**, a zatem jako pewien **zwrot językowy, poznawany za pomocą narzędzi badawczych logiki i językoznawstwa**
- płaszczyzna logiczno-językowa w rozumieniu ontologicznym szuka odpowiedzi na pytanie, **czym są normy prawne jako pewne wypowiedzi posiadające określone zespoły znaczeń**
- w ujęciu metodologicznym natomiast, badania na tej płaszczyźnie polegają na **wykorzystywaniu metod i technik współczesnych logik i nauk o języku**
- **prawo**, sprowadzane do **norm**, rozumiane jest jako **zwrot językowy**.

PŁASZCZYZNA SOCJOLOGICZNA

- na płaszczyźnie socjologicznej **prawo ujmowane jest jako fakt społeczny**, poznawalny metodami i technikami właściwymi dla nauk społecznych
- płaszczyzna socjologiczna w rozumieniu ontologicznym szuka odpowiedzi na pytanie, **czym jest prawo jako „zjawisko społeczne”**. Zjawiska prawne, jako element szerszej kategorii zjawisk społecznych bywają ujmowane jako środek kontroli społecznej lub pewien typ zachowania się.
- ujęcie metodologiczne obejmuje **metody, techniki i pojęcia nauki socjologii** w zastosowaniu do nauk prawnych.
- Jeżeli prawo jest:
 - * **faktem społecznym** o charakterze czysto empirycznym, to wówczas poznajemy je tak samo jak wszystkie inne fakty – na podstawie postrzegania, stosując metody nauk ścisłych.
 - * **faktem kulturowym**, to wtedy stosujemy poznanie kulturowe, metody nauk humanistycznych, „rozumienie” lub wartościowanie.

PŁASZCZYZNY BADANIA PRAWA

PŁASZCZYZNA PSYCHOLOGICZNA

- na płaszczyźnie psychologicznej **prawo ujmuje się jako przeżycie prawne – zjawisko psychiczne** badane za pomocą **metod i narzędzi** właściwych **nauce psychologii**.
- ujęcie ontologiczne płaszczyzny psychologicznej polega na postawieniu sobie pytania o **istotę zjawiska psychicznego i relatywizację tej problematyki do przeżyć prawnych**.
- płaszczyzna psychologiczna w rozumieniu metodologicznym polega na **stosowaniu metod, technik i aparatu pojęciowego** wypracowanego przez **naukę psychologii**.

PŁASZCZYZNA AKSJOLOGICZNA

- na płaszczyźnie aksjologicznej, **prawo ujmuje się jako wartość**
- rozpatrując ujęcie ontologiczne tej płaszczyzny, musimy dokonać przeciwstawienia światopoglądu materialistycznego i idealistycznego.
 - 1) według **idealistów: istnieje obiektywnie świat wartości i powinności jako pewna odrębna rzeczywistość**. Wobec tego, powinniśmy opierać się na stosowaniu metod i technik, które pozwalają poznać wcześniej wspomnianą rzeczywistość.
 - 2) nie uznają tego **materialiści** – według nich, **wartości i oceny to wytwór człowieka**. Tym samym, **orientacja materialistyczna nie odnajdzie tutaj żadnych metod i technik**, więc naturalnie może kwestionować zasadność wyróżnienia tej płaszczyzny.

INTEGRACJA NAUK PRAWNYCH

ZALETY

- współpraca z innymi dziedzinami pozwala badaczom prawa **dojrzeć zupełnie nowe zagadnienia**, szczególnie te leżące na zaniedbywanych wcześniej płaszczyznach – głównie psychologicznej, socjologicznej i aksjologicznej.
- integracja pozwala również znacznie **pełniej zająć się problemami już wcześniej analizowanymi**, dzięki **nowym metodom i innym punktom widzenia**
- **prawoznawstwo wzbogaca swój repertuar badawczy, uściśla już prowadzone badania oraz wzmacnia swoje kontakty z innymi lub wcześniej zaniedbywanymi dyscyplinami**
- **wykształcenie się u prawników nowych postaw badawczych**

PRZESZKODY

- większość pracy związanej z procesami integracji zewnętrznej nauk prawnych spada na barki teoretyków i filozofów prawa, którzy są grupą stosunkowo nieliczną
- **niebezpieczeństwa bezpośredniego przenoszenia tez formułowanych na gruncie innych nauk do prawoznawstwa**
 - * **znieszczenie obrazu prawa i zagrożenie autonomii nauk prawnych**
 - * przenoszenie na grunt nauk prawnych **zbyt powierzchownych analogii**
- potencjalne zjawisko „**wtórnej specjalizacji**”:
 - * **zmiana zainteresowań** badaczy prawa – w efekcie przeobrażą się w logika, filozofa, socjologa
 - * **zaniedbywanie problemów prawnych**
 - * pułapka **nowej specjalizacji**
 - * uznawanie przez badaczy prawa **wyższości innych dyscyplinom**, których wpływom ulegną
- **narzucenie nauce prawa pozaprawnego punktu widzenia**